

El treball des d'una perspectiva de gènere a les Terres de l'Ebre¹

PEPA SUBIRATS ROSIÑOL
CDR Museu de la Pauma
del Mas de Barberans

RESUM

L'article és una fotografia de l'estat de la qüestió del treball des d'una perspectiva de gènere a les Terres de l'Ebre l'any 2010. Va ser un encàrrec que finalment no va ser publicat i creiem que pot ser d'utilitat, encara que no està actualitzat. Esperem que arribi el dia que res s'hagi d'analitzar des d'una perspectiva de gènere.

PARAULES CLAU

dona, treball reproductiu, treball productiu, indústria, comerç, Terres de l'Ebre, pagesia

KEYWORDS

women, reproductive labor, productive labor, industry, commerce, Terres de l'Ebre, peasantry

ABSTRACT

The article is a photograph of the state of the work from a gender perspective in the Terres de l'Ebre by the year 2010. It was an order which finally wasn't published and, in spite of not being updated, we believe it could be useful. We look forward to the day that nothing will be analyzed from the gender point of view.

Parlar de dones i treball a les Terres de l'Ebre és endinsar-se en un tema molt poc treballat pel que fa a publicacions. No obstant, els darrers anys han aparegut tot un seguit d'articles que tracten el treball des d'una perspectiva de gènere. La majoria es poden trobar al *Dossier de la VI Jornada d'Etnologia a les Terres de l'Ebre: La dona en la societat ebrenc*. Són aportacions de gran vàlua testimonial, la majoria d'àmbit local i basades en la història oral. Són nombroses i remarcables les col·laboracions en revistes municipals en què es parla dels oficis femenins, com és el cas dels realitzats per Carme Tal a la revista *Favarium* de Mas de Barberans o els d'Antònia Serra a la revista *Fatumer* de Pinell de Brai. D'altres treballs, com el que porta per títol *La dona pagesa de la Ribera d'Ebre des de la guerra civil fins al desarrollisme dels anys 60*, de Teresa Castelló, són una font important d'informació. El llibre de Rosa Queral *Aigua a genolls. Les dones del Delta* és sens dubte un avanç en aquest camp d'estudi, ja que és una monografia que tracta el treball femení a un lloc concret del territori.

L'any 2005, dins de la programació de la Universitat d'Estiu de les Terres de l'Ebre, es va organitzar un curs a Deltebre amb el títol *La memòria, les dones i els treballs: curs de formació de dinamitzadores*. Tot analitzant el programa, s'evidencia la gairebé inexis-

tència d'aportacions sobre l'àmbit geogràfic objecte d'anàlisi. En els darrers anys, des de l'Institut Català de les Dones, s'ha incentivat que cada ajuntament tingui el seu Pla Local d'Igualtat. Les diagnosi d'aquests plans aporten informació quantitativa i qualitativa, no sempre sistematitzada, de la situació laboral de les dones des de la contemporaneïtat més recent.

"Els darrers anys han aparegut tot un seguit d'articles que tracten el treball des d'una perspectiva de gènere."

I ja gairebé per acabar aquesta anàlisi de les fonts, falta anomenar la literatura que, com a testimoniatge del temps que descriu, aporta informació preada per a l'anàlisi del treball des d'una perspectiva de gènere. Noms d'escriptores i escriptors de diferents èpoques: Francesca Aliern, Maria Teresa Bertran, Sebastià Juan Arbó, Artur Bladé o Miquel Reverté apareixen al llibre editat pel Consell Comarcal del Montsià l'any 2009 amb el títol *Dones en la memòria, cronologia d'un esforç*. No s'han d'oblidar totes les monografies locals que, tot i no fer-se sota una perspectiva de gènere, inclouen una descripció del treball de les dones.

1. Article redactat el juny de 2010

Una altra publicació on es poden trobar dades és *Formes de treball a les Terres de l'Ebre. Recerca i interpretació*. Aquesta obra inclou en alguns dels seus articles, no de forma exclusiva, l'anàlisi del treball femení. El llibre és el resultat de les comunicacions presentades a les III Jornades d'Etnologia que van tenir lloc a Ascó l'any 2003. El marc geogràfic són les Terres de l'Ebre: quatre comarques on conflueixen espais físics molt diferents i amb influències distintes que han generat maneres de fer dissemblants en algunes ocasions i en d'altres no. S'intenta donar una visió de conjunt sempre tenint en compte que hi ha maneres de fer pròpies i diferenciades territorialment, difícilment evidenciables en un espai reduït de dissertació.

Casilda Barberà Sans i Paca Subirats Messegué llatant al carrer. Mas de Barberans. Any 2013. Fons: Museu de la Pauma.
Autor: Joan Maria Ventura Cardona. L'autora vol donar les gràcies a l'Associació de Dones Masoveres, que ha facilitat la informació de tots els peus de foto d'aquest article.

EL TREBALL PRODUCTIU I EL TREBALL REPRODUCTIU

Abans d'entrar de ple en l'anàlisi del treball femení a les Terres de l'Ebre, s'introdueixen una sèrie de termes que han de fer més entenedor el discurs posterior. Es concep el treball reproductiu com aquell que comprèn les activitats destinades a atendre l'atenció de la casa i de la família. Com a treball productiu, s'entén aquell que genera productes i riquesa al servei del sistema social i que pot comportar, o no, uns drets. Si el treball productiu no genera uns drets, estem davant d'una economia submergida.

Quant al treball reproductiu que feien les dones tradicionalment a les Terres de l'Ebre, les seues tasques es poden encabir en tres àmbits molt delimitats: neteja i manteniment, omplir el rebost i tenir cura dels altres. La neteja i manteniment comprenia tots els béns mobles i immobles de la unitat domèstica. En omplir el rebost, s'hi inclou tot el que fa referència a

les dones com a agents responsables de la conservació dels aliments. I, per acabar, l'altre gran bloc del treball reproductiu és tot el referent a tenir cura dels altres. Tots els membres dependents de la família extensa passaven a ser responsabilitat de la dona o dones de la casa en una època en què les prestacions socials eren gairebé inexistents.

“Les seues tasques es poden encabir en tres àmbits molt delimitats: neteja i manteniment, omplir el rebost i tenir cura dels altres.”

Tot aquest treball reproductiu en unes terres eminentment pageses convergia amb un treball productiu al camp, la majoria de vegades estacional. S'hi afegeix el treball a l'hort de la casa, que era un àmbit majoritàriament femení. Segons Castelló (2008), un dels problemes de la dona pagesa és que mai s'ha donat de forma clara una separació entre la feina reproductiva i la feina productiva; és a dir, entre el treball domèstic i l'ajuda al marit al camp.

Anar a jornal en colles de plegadores d'olives, a l'arròs o a les campanyes de la fruita, entre d'altres, han estat activitats que han realitzat tradicionalment les pageses ebrenques. No podem oblidar les campanyes de la verema o l'avellana, en què homes i dones de les Terres de l'Ebre exportaven la força de producció a d'altres comarques catalanes, principalment a les del Camp de Tarragona i el Penedès i, més enllà de Catalunya, principalment a França. Quant a la propietat, se segueix la tradició i, en ple segle XXI, són moltes les dones pageses i treballadores de granges familiars que no són titulars de l'explotació. A aquest fet, s'afegeix el problema de l'escassa representació als òrgans de govern de les associacions pageses. Aviñó (2010) indica que la desigualtat més rellevant que s'ha pogut observar se situa en la participació de la dona als organismes amb poder de decisió de les entitats agràries. Hi ha nombroses entitats on cap dona forma part de la junta directiva, tot i que el percentatge d'aquestes com a titulars d'explotacions agràries és d'un 25% i el percentatge de sòcies de les cooperatives i de les SAT és d'un 34%.

Un altre aspecte a tenir en compte, que segueix a les TE la tendència de tot Catalunya segons Binimelis (2008), és la reestructuració de les activitats econòmiques. Aquesta diversificació ha estat en bona part liderada per dones, les quals complementen la renda provinent del camp amb l'oferta d'activitats agro-

turístiques. Tradicionalment, algunes de les activitats artesanals de les dones ebrengues representaven un complement a l'economia domèstica. Tot i així, en alguns casos podien arribar a ser una de les principals fonts d'ingressos de la unitat familiar. A poc a poc, i amb l'arribada del model de vida industrial, aquests treballs passen de ser una font important d'ingressos, per tant un clar exemple de treball remunerat, a un treball femení entès com ajuda. En la majoria dels casos el treball artesanal desapareix si no és que es reinventa el seu rol dins del sistema productiu.

Maria Teresa Subirats veremant. Vila-seca.
Any 1963. Fons particular.

El sector industrial

Ja analitzant el sector industrial, segons Garcia (2005), a la Sénia a començaments del segle xx apareix la incorporació de la dona a la indústria i continua d'una manera ininterrompuda fins a dia d'avui, primer a les fàbriques de pinzells i, cap a la dècada dels quaranta del segle passat, als mobles.

El món del tèxtil ha estat i ha seguit estant fins avançat el darrer quart del segle xx un espai on les dones han treballat. Un exemple d'un taller tèxtil el trobem al taller de Saturnino Sanz a Tortosa, fotografiat per Ramon Borrell el 1928. D'exemples d'aquest tipus d'instal·lacions, n'estan farcides les quatre comarques. La majoria de vegades eren tallers de subcontracció inserits totalment en l'economia submergida.

Atenent Queralta (2009), es coneix que a Aldover va existir una fàbrica de confeti des dels darrers anys de la dècada dels vint del segle passat fins al 1937. En aquesta fàbrica, hi van treballar fins a vint-i-cinc dones i quatre o cinc homes.

“Anar a jornal en colles de plegadores d'olives, a l'arròs o a les campanyes de la fruita, entre d'altres, han estat activitats que han realitzat tradicionalment les pageses ebrengues.”

Quant al treball de la pauma, Subirats (2010) assenyala que el volum de producció de la Cooperativa Obrera El Porvenir dels Reguers entre 1925 i 1930 va ser de 500.000 cabassos. Paral·lelament, existia una empresa privada, La Industrial Palmera, que va subsistir al llarg dels anys i que té documentada la darrera factura el 1988. Als anys 60, hi va haver un intent fallit de modernitzar la producció i es va passar al plàstic, creant així una altra cooperativa que, en aquells moments pel moment històric en què es vivia, era una cooperativa vertical. La principal força de producció de tot aquest procés d'industrialització del treball de la pauma va ser femenina. Segons Matamoros (1999), a Ulldecona va existir una empresa que fabricava pinzells de pauma de margalló i crin de margalló per impermeabilitzar les parets del fred, per emplenar els seients i per fer matalassos. Aquesta empresa, fundada l'any 1917, va arribar a ocupar des de la dècada dels quaranta fins a la dècada dels vuitanta unes 20 operàries de manera continuada. A Santa Bàrbara, van existir tres fàbriques de botons. La primera, la de Laureano López, fundada al 1919, segons Pont (2010) ocupava força gent del poble, especialment dones. La fàbrica de botons TOAR, que funcionava des de l'any 1964, va estrenar instal·lacions amb una morfologia totalment industrial el 1971. El seu tancament, el 2004, va provocar un daltabaix a l'economia de la població i sobretot al sector femení. A la Ribera d'Ebre, Sánchez i Visa (1994) assenyalen que la Societat Electroquímica de Flix, al període comprès entre 1915 i 1919, va haver de diversificar la producció per substituir importacions i, entre d'altres, es va crear una secció d'essències per fer licors. Hi ha documentada una fotografia on hi ha dones treballant en aquesta secció. Uns anys més tard, al febrer 1923, es va signar un conveni amb una empresa alemanya per a la fabricació de cloratita a la SEQF. A la fàbrica de Cloratita hi treballaven 21 persones, de les quals 13 eren dones. La industrialització a les TE és un camp de treball escassament estudiat, i molt menys des d'una perspectiva de gènere.

Maria Cinta Lleixà Mestre fent pa. Forn de pa Maria Cinta, Mas de Barberans. Any 1997. Fons particular.

El treball al comerç

El món del comerç ha estat un altre àmbit en què les dones han tingut un ampli protagonisme. La botiga, la majoria de vegades ubicada a la mateixa casa, era l'escenari on es podia conciliar el treball productiu i el treball reproductiu. El comerç no ha estat sempre regulat com avui en dia i la venda ambulat dins de la mateixa població era una pràctica habitual. Quan el comerç, entès com a bescanvi tant de producte per diner com de producte per producte, implicava un desplaçament, era un treball masculí o compartit. La postguerra, entesa temporalment en el seu sentit més estricte, és a dir els anys immediatament posteriors a la Guerra Civil, va ser l'escenari de l'estraperlo, realitzat la majoria de vegades per dones.

“El món del comerç ha estat un altre àmbit en què les dones han tingut un ampli protagonisme.”

Actualment, les dones segueixen ocupant el treball al comerç, però la discriminació vertical segueix existint. Segons dades de l'ICD del 2009, a Catalunya un 72% de la plantilla ocupada en el comerç són dones; en canvi, només estan representades a l'alta direcció en un 8%.

El present

La formació arriba a les dones d'una forma considerable a partir de les nascudes a la dècada dels seixanta del segle xx. Dones amb estudis superiors ocupen llocs de treball a l'administració, amb les mateixes

condicions que els seus col·legues masculins, però difícilment a l'empresa privada es donen les mateixes circumstàncies. Dos constants es documenten a les Terres de l'Ebre: la gran incorporació d'aquest col·lectiu al funcionariat i l'emigració cap a les capitals de les quatre comarques o a d'altres poblacions més grans de Catalunya.

L'estat del benestar comporta un augment dels serveis. En aquest sector, les dones tenen una presència gairebé aclaparadora a tot Catalunya, i les Terres de l'Ebre no en són una excepció. La preferència ve de lluny; els anys de la Mancomunitat ja marcaven una tendència que s'ha seguit al llarg de tot el segle xx i que ha feminitzat determinades professions.

Cinta Subirats Lleixà i Elisa Subirats Lleixà rentant la roba. Bassa del Toll dels Bous, Mas de Barberans. Any aprox. 1924-1925. Fons particular.

El segon mil·lenni ens porta uns altres marcs d'anàlisis allunyats de la tradició. Hi ha unes dones novingudes i unes dones del territori. Els indicadors reflecteixen una nova realitat en què el treball precari ha passat a les dones novingudes. Elles són les que avui en dia s'encarreguen de la major part del treball domèstic a domicili i de la cura dels dependents de les famílies, la majoria de vegades sense cap tipus de contracte laboral.

Són noves realitats que caldrà anar seguint per veure com evolucionen en un món canviant i en una crisi del sistema capitalista que, sens dubte, conduiran a enquadraments conceptuals nous.